

HISTORIJSKI IZVORI I ISTRAŽIVANJA MUZIČKIH INSTRUMENATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Dr. sc. Jasmina Talam

Držec se načela da umjetnost neima napredka bez povjesti o njoj i bez znanstvenih istraživanja, te da se imenom pravih kulturnih naroda mogu ponositi samo oni narodi, koji imaju svoju posebnu povijest ob umjetnosti latih se posla, eda bih skupio dokaza o glazbenoj obrazovanosti starih Slovjena, pa tim prokrčio put slovjenskoj ili bar južnoslovjenskoj povijesti glazbe. —*Franjo Kuhač (1877a:1)*

PROUČAVANJE PORIJEKLA I UPOTREBE MUZIČKIH INSTRUMENATA u Bosni i Hercegovini zasnovano je na različitim izvorima – od historijskih pisanih dokumenata i muzejskih zbirki do etnomuzikoloških opisa, te audio, foto i video snimaka tradicionalnih narodnih instrumenata, od kojih su neki i danas u upotrebi. Prvi pouzdani tragovi o postojanju muzičkih instrumenata u Bosni i Hercegovini datiraju još iz prethistorijskog perioda. Najstariji materijalni dokaz je koštana cjevčica za koju se može pretpostaviti da predstavlja primitivni oblik zviždaljke. Pronađena je u nalazištu Crvena Stijena kod Trebinja, nedaleko od bosanko–crnogorske granice i smatra se da potiče od prije 25.000 godina, odnosno iz paleolita (Imamović 1998:14). Iz istog perioda potiče i koštana cjevčica, pronađena u nekropoli kod Sanskog Mosta. Na arheološkom nalazištu Ripač kod Bihaća, koje potiče iz kasno-

brončanog doba, pronađen je zanimljiv glineni rubno puhani rog bez usnika, oblikovan poput konjske glave. Kao jedna vrsta aerofonog instrumenta može se tretirati i glinena posudica za puhanje bez piska koja potiče iz brončanog doba (ZMS, bez inv. broja).¹

Na arheološkom nalazištu Ripač kod Bihaća, koje potiče iz kasnobrončanog doba, pronađena su dva predmeta koja se, prema Vejsilu Ćurčiću, mogu tumačiti kao dio drvenog rezonatora kordofonog instrumenta i ključ pomoću kojeg su se zatezale strune instrumenta (bez inv. broja). Iz istog perioda potiče i lijepo ukrašena zvečka pronađena u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiške (ZMS, inv. broj 2157).

Enver Imamović ukazuje na činjenicu da je na brojnim ilirskim kamenim spomenicima često prikazan Vidas (Silvan) – zaštitnik

šuma, pastira i prirode. Na nekim spomenicima, Vidas u spuštеноj ruci drži siringu, aerofoni instrument sa šest cjevčica različite dužine. Rijetki kameni spomenici prikazuju Vidasa kako svira siringu, a oko njega su djevojke u kolu. Imamović navodi da “analiza izgleda prikazanih siringi s ovog prostora, u odnosu na one koji se javljaju u okolnim zemljama, prije svega u Grčkoj i Italiji, pokazuju izvjesnu razliku između njih. Dok se one iz Grčke i Italije sastoje od sedam do devet cjevčica, s ovog prostora po pravilu imaju šest. To dokazuje arhaičnost ovog instrumenta kod bosanskohercegovačkih Ilira, kao i to da ga nisu upoznali od Grka u međusobnom komuniciranju nego je od praiskona njihovo muzičko nasljeđe.” (Imamović 1998:14)

U posljednjem desetljeću prvog stoljeća stare ere, uspostavljanjem rimske vlasti na prostoru Bosne i Hercegovine, desile su se

¹ ZMS je kratica za Zemaljski muzej u Sarajevu.

značajne promjene koje su se, između ostalog, odnosile i na muzičke instrumente, ovdašnjim Ilirima dotada nepoznate. Veoma je zanimljiva mala brončana figura dječaka sa trubom – zavijenom polukružnom cijevi koja je kod Rimljana poznata pod nazivom *buccina*. Figura je pronađena u Donjoj Blatnici kod Brotnja, a danas se čuva u Zemaljskom muzeju u Sarajevu (inv. broj 71).

Imamović ukazuje i na jedan kameni spomenik pronađen u Stocu, “na čijim su bočnim stranama prikazani *sistrumi* – instrumenti čije je porijeklo Bliski istok. Zna se da je ovaj muzički instrument korišćen u vjerskim obredima orgijastičkih kultova, prije svega onih koji se vežu uz boginju Izidu, Dionisa, Magna Mater i dr.” (*Ibid.* :15)

Značajan nalaz predstavlja i šest zvon² koja potiču iz perioda od II do IV stoljeća, a pronađena su na sljedećim lokalitetima: lokalitet Golubić kod Bihaća (ZMS, inv. broj 629), planina Lib kod Tomislavgrada (ZMS, inv. broj 630), starokršćanska bazilika iz Klobuka kod Ljubuškog (ZMS, inv. broj 2194), malo piramidalno zvono sa okruglom prstenastom drškom iz Japre kod Sanskog Mosta (ZMS, bez inv. broja), lokalitet Baška Potok kod Novog Travnika (ZMS, inv. broj 3410) i zvono od željeznog lima sa unutarnjim bronzanim udaračem iz Lepenice kod Kiseljaka (ZMS, inv. broj 2143).

U *Kataloško-topografskom pregledu* Šefika Bešliagića nalazi se podatak o nekropoli od 210 stećaka koja se nalazi u okolini sela Kallac, nedaleko od Bileće. Na jednom od stećaka je “predstava muškarca sa bubnjem i batom i scena sa ženom i muškarcem koji drže vijenac, krst i još neke druge predmete”. (Bešliagić 1971:383)

Pavo Anđelić navodi da je u ruševinama kule srednjovjekovnog grada Bobovca otkrivena svirala koju je, kako se pretpostavlja, izradio stražar. Iz perioda od XII do XV stoljeća potiču i dva stočna zvana. Na stočnom zvonu, pronađenom u Sasini kod

Sanskog Mosta, pričvršćen je križ (Anđelić 1973: 138).

Najviše podataka o muzici i muzičkim instrumentima u srednjovjekovnoj Bosni potiče iz Dubrovačkog arhiva. Riječ je o muzici koja se njegovala na dvorovima bosanske vlastele. Ivan Čavlović navodi da se svirači pominju pod nazivima: *pifferi* i *piffarri* (frulaši), *lautarius* i *lautares* (lautisti), *tubetae*, *tubatores* i *tubicinae* (trubači), *pulsatores* (svirači na udaraljka), *quacharii*, *quacharini*, *gnacharini* i *gniacharini* (bubnjari), *campognatores* (gajdaši) i *sonatores* (svirači). (Čavlović 2002:20) U periodu od 1410. – 1463. godine, bosanski muzičari su gostovali u Dubrovniku i to najčešće na proslavama sv. Vlahu, zaštitnika grada Dubrovnika. Krajem XV i početkom XVI stoljeća, u vrijeme Osmanske vladavine, bosanski muzičari nastavljaju tradiciju gostovanja u Dubrovniku.

O upotrebi muzičkih instrumenata u srednjovjekovnoj Bosni svjedoče i tri grba iz “Fojničkog grbovnika” na kojima se nalaze rogovi³.

U *Krajiškim pismima* (2004.) Muhameda Nezirovića nalaze se i podaci o muzičkim instrumentima koji su se koristili u vrijeme kada je Bosna i Hercegovina bila u sastavu Osmanskog carstva. Francuski putopisac M. Quiclet je 1658. godine ovako opisao oružanu pratnju jednog paše: “Odoše uz zvuk bubnjeva kojih je bilo sedam do osam vrsta; bilo ih je od kože, bakra, drveta itd., pa svirala, oboa i dviju šargija ili turskih vrsta leuta sa pet žica; a dvojica koji su do njega svirali, pjevali su pobjedničke pjesme...”. (Milošević 1962: 133)

Rukopis sačuvan u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu svjedoči o postojanju tambura u Bosni u XVIII stoljeću. Riječ je o Kodeksu 380 koji predstavlja zbirku od sedam različitih knjiga iz oblasti tumačenja Kur’ana. Sedma knjiga iz ove zbirke je ilmi-

2 Navedena zvana se nalaze u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

3 Poznato je da su se rogovi koristili u vrijeme srednjovjekovne bosanske države, ali je nerazjašnjeno pitanje da li se na grbovima nalaze kao svjedočanstvo njihove upotrebe ili isključivo kao dio statusne simbolike.

hal na turskom jeziku nepoznatog autora, a prepisao ga je hadži Sulejman, sin Muhamedov, 23. ševala 1180. hidžretske godine (24. 03. 1767.) u Gradačcu. U jednom ulomku il-mihala stoji da "čovjek koji je na ovome svijetu upotrebljavao neku vrstu saza, na Sudnjem danu bit će poživljen s tim istim sazom i na njemu će svirati; na smrtnom času muzika će mu biti u mislima, zato prijeti opasnost da izgubi iman. Hoće li tada moći da misli o Bogu ili će umrijeti misleći na saz? Da li će tada moći pažljivo slušati učenje Kelime-i šehadeta⁴ koji će prisutni pored njega u tom času učiti? Hoće li se bojati da ga tada šejtan i saz ne opsjednu pa da preseli na Drugi svijet bez imana." (Dobrača 1963:141-142) Ovakav neosnovan stav prema sazu i muzici uopće, među Muslimanima širen je kao stav islama. I pored ovako negativnog stava, instrumenti su bili veoma popularni među muslimanskim stanovništvom u Bosni. O tome svjedoči značajan broj podataka iz druge polovine XVIII i XIX stoljeća u kojima se pominju imena svirača ili porodica u čijim se kućama često sviralo. U *Ljetopisu od 1764 – 1804. godine* (1987.), Mula Mustafa Bašeskija je zabilježio brojne podatke o muzičkim instrumentima, njihovim sviračima i graditeljima, te prigodama u kojima se sviralo. Zabilježeno je da se u Sarajevu pjevalo i sviralo u kućama Dženetića, Porča i drugih uglednih porodica. Smail-beg Dženetić je živio u Ćemaluši i često priređivao sijela na kojima se svirao saz. Na sijelima su se okupljali muškarci, dok su žene sjedile u haremluku. Izvori kazuju da se sviralo i u kućama Hasana Porče i njegovih sinova Mehmeda i Abdije (umro 1877.). Hadži Junuz Ekmić, imam Topal Ejni-hana je, također, svirao saz. Seid Traljić navodi da je "hadži Junuz Ekmić po zanimanju kazaz... Poginuo je 19. 08. 1878. godine pri zauzeću Sarajeva. Ibrahim-beg Hadžiosmanović ga dobro pamti i kaže da je bio vrlo druželjubiv, a umio je i uz saz kucati." (Traljić 1937:34-36)

4 Svjedočenje Božijeg jedinstva i Muhamedovog poslanstva.

U radu *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu* fra Jeronim Vladić⁵ je zapisao sljedeće: "Ramljak na posielih i pri veselu društvu rado dohvaća gusle javorove i gudalo šipurovo i uz ove sklada junačku pjesmu tako vješto, da bi mu para samo mogao naći u Hercegovini i Dalmaciji. Predmetom su mu pjesama obični primorski junaci i kotarski serdari, a Turci Udbinjani i Kladušani, ter haramije Kostreš, haram-baša, Valjevac Tadija i susjedni Duvnjak Tomić Mihovile u vrh Vrana po viš Duvna ravna, ter osim ovih znade Ramljak koju i o patru gardianu. Tako isto i putem običaje zapjevati tako zvanu kiridžijsku kajdu, a mladi pastiri i pastirice kod svog stada po cieli dan izmjenjuju se pjevajući, te na fruli i diplah svirajući. Od sve Bosne ovdje su najbolji diplatši, ter osim frule, većinom dvojnica, dipla, gusala i gdje kojih mlađih vještih tamburica. Ramljak ne zna za drugi glasbeni stroj." (Vladić 1991: 12)

U radu "Cazin i okolina" Hamdija Kreševljaković pominje istaknute narodne pjevače koji su pjevali uz tamburu: "Dokora je bilo ovdje odličnih narodnih pjevača, koji su pjevali junačke pjesme uz tamburu po begovskim odžacima i kahvama. Nekima bijaše pjevanje jedino zanimanje, dok su se drugi bavili uz to i drugim poslovima. Većini tih pjevača ne zna se danas ni za ime, dok se nekolicini očuvao spomen u predgovoru treće knjige Matičnih 'Hrvatskih narodnih pjesama', što ga je napisao dr. Luka Marjanović. Najznamenitiji pjevač prve polovine prošlog stoljeća [19. stoljeća op. J. T.] bio je Ćerim Čajić. Bio je pjevač zadnjeg ostrožačkog kapetana Muratbega, a znao je, kako kažu, 366 pjesama. Umro je oko 1845. u Cazinu. Sin mu Mahmut i unuk Mašo također su pjevači. Mašo je

5 Fra Jeronim Vladić (1848. – 1923.) se školovao u Fojnici kod strica fra Antuna Vladića, a potom u Livnu, Gučoj Gori i Carigradu. Filozofiju i teologiju je studirao u Đakovu i Rimu. Zaredio se 1870. Bio je prvi urednik "Glasnika jugoslavenskih franjevaca" od njegova izlaženja 1887. do 1894. Rad *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu* objavljen je u Zagrebu 1882. godine, a reprint je objavljen 1991. godine u izdanju Matice hrvatske, ogranak Rama u Prozoru.

i danas živ, zdrav i veseo, mada mu je oko 90 godina.” (Kreševljaković 1934:90-91)

Velik broj podataka o upotrebi muzičkih instrumenata u Bosni i Hercegovini potiče iz XIX stoljeća. U svom djelu *Putovanje po Hercegovini, Bosni i staroj Srbiji* (1972.) Aleksandar Giljferding⁶ je zabilježio sljedeće: “Dolaskom starog Muslimana s tamburom otpočeo je koncert. Tambura (nešto poput naše balalajke) obljubljen je instrument bosanskohercegovačkih Muslimana. Stolački umjetnik udaraše neobično revnosno treščicom po četiri njene piskave metalne žice. To je proizvodilo jednolik i, istinu da kažem, za naš sluh neharmoničan zvuk. Ali je Hamza-beg (Rizvanbegović) slušao s uživanjem. Na momente bi se zanosio kakvom osjećajnom ljubavnom pjesmom, ponekad bi se i smijao uzvikujući: Aferim! Aferim! – kada bi se u pjesmi kazivalo nešto smiješno. Zapitali smo Hamza-bega da li često sluša pjesme. ‘Svaku večer – to mi je razonoda.’” (Giljferding 1972:50)

U selu Orašje kod Travnika, Giljferding je opisao i pjevanje uz gusle: “Preosv. Šunjić nas je upitao da li bismo htjeli čuti pjesmu i, dobivši potvrđan odgovor, odmah posla u selo po jednog seljaka, dobrog guslara. Uskoro dođe snažan, postariji kmet i, nedozvoljavajući da se dugo moli, sjede na pod u ugao sobe, povuče gudalom po komadu smole zalijepljenom na zadnjoj strani gusala, dotjera jedinu strunu na instrumentu, pa nam njena piska mal’ ne razdera uši, i poče beskonačnu rapsodiju o Ivanu Senjaninu, omiljenom junaku bosanskih katolika. Melodija srpskih narodnih epskih pjesama je vrlo monotona. Pjevač počinje prvi slog nevjerovatno visokim glasom, kao da će da vrisne ili da krikne, zatim nastavlja stih recitativom i završava ga otezanjem, spuštanjem ili dizanjem glasa u dva posljednja sloga. Drugi i sljedeći stihovi počinju recitativom, ali se otezanje zadnjih dvaju slogova ponavlja u svakom

6 Aleksandar Giljferding je 1856. godine naimenovan za ruskog konzula u Bosni i Hercegovini, a u Sarajevo dolazi 1857.

stihu. Tako se po redu pjeva četiri, pet, šest stihova, već prema smislu, a pjevanje se prati piskavim zvukom jednostrunih gusala. Poslije ovoga se pjevanje prekida za minutu, i guslar za to vrijeme samo gudi na guslama.” (*Ibid.*:315-316)

Krajem XIX stoljeća, Antun Hangi⁷ je opisao život i običaje Muslimana. U svom opisu ramazanskih večeri Hangi navodi: “U skoro svim muslimanskim kućama, dućanima, hanovima i kahvama gore skoro sve do zore svijetle; noć se pretvorila u dan. U nekim kahvama sviraju muzikaši uz gusle i tambure, a u jednoj sjeo je eno starac, sijed kao ovca, sa bugarijom u ruci i recitira pjevajući ugodnim baritonom muslimanske junačke pjesme, u kojima slavi slavna djela i junačke čini naših Muslimana, a oko njega sabrao se oveći broj znatiželjnih slušalaca. Svi šute, jedan je naslonio glavu o rame drugoga i pažljivo prati svaki kret, svaku riječ starca-pjevača.

Dok se ovi tako zabavljaju u kahvama, krenuli su već i ciganski muzikaši od kuće do kuće, a dobri ukućani darovaće ih za to na Bajram novcem i peškirimima. Nemojte misliti da je to glazba kao druge glazbe, o ne, tu sviraju samo tri, ili bolje dva čovjeka; jedan udara u talambas, desnom rukom štapicom po jednoj, a lijevom tankom šipčicom po drugoj strani, a ona dvojica sviraju unisono u sitne zurle, svirale.” (Hangi 1990:43)

Očigledno iznenađen načinom zabave, Hangi se još jednom osvrće na prikaz jedne ramazanske večeri: “Osvrnimo se sada još jednoć na prošlu noć. Muslimanski dijelovi grada svečano su rasvijetljeni, svud oko tebe šum, vrevi i razgovor, iz kahva dopire svirka i pjevanje, a tamo negdje u daljini slabo se čuju zvuci ciganskog bubnja i davulbasa, pa premda je to doista neugodna glazba, čini ti

7 Antun Hangi (1866. – 1909.) je rođen u Petrinji, školovao se u Zagrebu, a 1890. godine dolazi u Bosnu. Radio je u Maglaju, Livnu, Banja Luci, Bihaću i Sarajevu kao učitelj, a istovremeno proučavao život i običaje bosanskih Muslimana. Napisao je djelo *Život i običaji Muslimana*, koje je objavljeno 1990. godine.

se da je ovdje na svome mjestu, misliš, ne bi valjalo kad je ne bi bilo. “ (*Ibid.*:44)

U jednom poglavlju, Hangi opisuje i upotrebu muzičkih instrumenata tokom svadbe: “Kada svatovi krenu po mladu i kada ju vode momkovoj kući, pjevaju i potcikuju, svirale sviraju, bubnji udaraju, a puške pucaju na sve strane:

*Kad su svati otlen polazili,
zasviraše jasni davulbasi,
zakucaše bubnji limenjaši,
zapucaše puške kraj divojke.”* (*Ibid.*:159)

Belgijski organolog i akustičar Victor Charles Mahillon (1841. – 1824.) je prikupio bogatu kolekciju instrumenata u Musee Instrumental du Conservatoire Royale de Musique u Briselu. Zahvaljujući Kostu Hörmannu, direktoru Nacionalnog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Mahillon je prikupio četrnaest instrumenata iz Bosne i Hercegovine i dao njihov detaljan opis u katalogu *Catalogue descriptif et analytique du Musée Instrumental du Conservatoire de Musique de Bruxelles* (1893.).

Prva sistematska istraživanja narodnih muzičkih instrumenata na južnoslavenskim prostorima vršio je Franjo Kuhač. U svojem opsežnom “Prilogu za povjest glasbe južnoslovjenske”, objavljenom u nastavcima u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (1877. – 1879., 1882.), značajno mjesto zauzimaju prilično temeljiti opisi pojedinih instrumenata koji su se, između ostalog, koristili u Bosni i Hercegovini. To se prvenstveno odnosi na gusle (Kuhač 1877a: 6-7), dvojnice (Kuhač 1878: 3), dipke (*Ibid.*: 6), polububanj⁸ (Kuhač 1879: 146) i klepala (*Ibid.*: 158).

Najstariji audio snimci narodnih muzičkih instrumenata iz Bosne i Hercegovine nastali su 1907. godine. Na prvom fonografskom snimku zabilježeno je pjevanje uz gusle trebinjskog guslara Rizvana Kadrovića⁹. Snimak je napravio litvanski lingvist i

etnograf Eduard Wolter (1856. – 1941.) za potrebe Berliner Phonogramm-Archiva (danas pohranjeno u Etnološkom muzeju u Berlinu).

Značajno je pomenuti i snimke koje je načinio Franz Hampe, snimatelj iz Berlina. Risto Pekka Pennanen je zabilježio da je tokom svog boravka u Sarajevu Hampe snimio ukupno 150 matrica koje su štampane u tvornici ploča Deutsche Grammophon u Hanoveru. (Pekka Pennanen 2007:171)

Na snimcima je zabilježena i svirka na narodnim muzičkim instrumentima:

- Bosanska zurna sa bubnjem, Juso i Zajko Besić, Sarajevo (7-inčna ploča, 16 matrica), broj matrica 2890k-2905k Bosanska zurna sa bubnjem, Juso i Zajko Besić, Sarajevo (10-inčna ploča, 4 matrice), broj matrica 5740L-5743L;
- Bosanske narodne pjesme, pratnja sa sazom, Salih Kahrimanović, Sarajevo, (10-inčna ploča, 6 matrica), broj matrica 5744L-5749L;
- Bosanske narodne pjesme, pratnja sa sazom, ćemanom i tamburicom, Miralem Razvalić i Mehmed Malbašić, (10-inčna ploča, 10 matrica), broj matrica 5750L-5759L. (*Ibid.*: 174);

Pekka Pennanen je došao i do osnovnih podataka o sviračima koje je snimio Franz Hampe:

- Nazif Memišević, svirač, pjevač i vođa grupe sa Gorice, romske mahale u Sarajevu. Od 1898. godine svirao je sa Bećom Arapovićem i Miralemom Razvalićem. Oni su, 1907. godine, snimili 10 matrica za Hampea. Memišević je učestvovao i na snimanju, 1908. godine. Tokom 1909. godine svirao je s Mehmedom Tahirovićem u grupi koju je vodio Miralem Razvalić. Posljednji snimci Nazifa Memiševića potiču iz 1912. godine;
- Bosanski vokalno-instrumentalni trio Mustafa Sudžuka i Merkuš snimili su 30 stranica (5686L-5715L). Mustafa Sudžu-

traje 86 sekundi i prilično je razumljiv. Fotografiju je napravio Walter Wünsch.

8 U današnjoj terminologiji to je—def.

9 Na World Map of Music (2006.) nalazi se audio snimak i fotografija guslara Rizvana Kadrovića. Snimak

ka iz Sarajeva je svirao krnatu. Od 1898. godine je profesionalno svirao sam. Njegov instrument i repertoar, koji se sastoji od vojnih marševa, ukazuju na činjenicu da je prethodno mogao biti član nekog od vojnih ansambala. Identitet Merkuša se ne može zasigurno potvrditi, ali se pretpostavlja da je riječ o Merkušu Alkalaju, koji je rođen 1886. godine i ubijen u Bijeljini tokom Drugog svjetskog rata. Februara 1900. godine, Nazif Ramić iz Donje Tuzle u Sarajevu osniva ansambl u kome sviraju Mustafa Sudžuka i Ismet Ramić;

- Rizvan Kadrović je rođen u Trebinju, a živio u Sarajevu. Za Hampea je snimio 10 stranica epskih pjesama uz gusle. Matija Murko je 1913. godine, također, snimio i dvije pjesme u izvođenju Rizvana Kadrovića;
- Juso i Zajko Besić, svirači zurni, su s nepoznatim bubnjarem snimili 16 matrica 7-inčnih ploča i četiri matrice 10-inčnih ploča. Snimci iz 1907. godine su bile melodije svatovskih pjesama i sevdalinki;
- Salih Kahrmanović je, od 1898. – 1900. godine, bio profesionalni svirač u kafani u Ulici Džeka u Sarajevu. Svirao je saz i tamburu, bio član nekoliko ansambala. Između ostalih, svirao je i u ansamblu Nazifa Ramića. Tokom 1907. godine je snimio šest matrica (5744L-5749L) bosanskih i turskih pjesama uz saz. (Pekka Pennanen 2007:118-121)

Nešto veći broj audio snimaka narodnih muzičkih instrumenata iz Bosne i Hercegovine napravio je Matija Murko. Predmet njegovog interesovanja su bile uglavnom epske, ali i epsko-lirske (*ravne*) pjesme, nerijetko izvođene uz jednostrune gusle, ali i tamburu sa dvije žice, saz, šargiju i violinu. Prva istraživanja u Bosni i Hercegovini je vršio kao suradnik Phonogrammarchiva u Beču, 1909. godine, i to na prostoru Bosanske krajine, ali tom prilikom nije pravio zvučne snimke. Murko je 1912. godine napravio prve zvučne snimke i to u mjestima

sjeverozapadne Bosne: Cazinu, Bosanskoj Krupi, Bihaću, Kulen Vakufu, Bosanskom Petrovcu, Ključu, Sanskom Mostu i Prijedoru. Snimio je 46 fonografskih ploča, od kojih se 13 nije sačuvalo. Tokom 1913. godine vrši istraživanja u Sarajevu, Mostaru, Širokom Brijegu i Nevesinju. Snimio je ukupno 36 fonografskih ploča. Rezultate istraživanja iz 1912. i 1913. godine objavio je u *Izveštajima* Austrijske akademije znanosti u Beču¹⁰. Nakon sedamnaest godina, kao suradnik Slavonskog instituta u Pragu (Slovanský Ústav), Murko vrši nova istraživanja u istočnoj Bosni i Sarajevu (1930.) i Višegradu, Goraždu, području od Foče do Sarajeva; Humcu i Čapljini (1931.).¹¹

Značajno je spomenuti i radove “Naša pučka glazbala” (1932.) i “Hercegovačka svirala” (1934.) fra Branka Marića¹². Marić navodi da je opstojnost narodnih pjesama usko vezana “sa životnim razvojem naših pučkih glazbenih instrumenata. U muzici, pučkom pogotovo odražuje se bit duševne snage naroda, njegova vlastitost i njegov kulturni napredak.” (Marić 1932: 139)

Veoma zanimljive podatke o funkciji muzike i muzičkim instrumentima donosi Vejsil Ćurčić¹³ u svom radu “Sarajevska čal-

10 Prema podacima Grozdane Marošević, originalne fonogramske ploče su tokom rata 1945. godine propale, ali su se sačuvale metalne matrice i Murkove bilješke. Uvidom u protokole, ustanovljeno je da 13 matrica nije sačuvano.

11 Ovim istraživanjima je obuhvatio i druga južnoslavenska područja. Snimio je ukupno 349 valjaka, no neki su bili neupotrebljivi (slomljeni; dio je nestao). U Spominima objavljenim u Ljubljani, 1951. godine, Murko navodi da je za studij ostalo oko 200 valjaka. Ta je građa (u međuvremenu reducirana na samo 138 valjaka) predana 1965. JAZU u Zagrebu i čuva se u Orijentalnoj zbirci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Zahvaljujem Grozdani Marošević na podacima o Murkovim istraživanjima.

12 Fra Branko Marić (1896. – 1974.) je završio Filozofsko-teološki studij u Ljubljani i Muzičku akademiju u Beču. Doktorat muzikoloških nauka stekao je 1937. godine u Beču. Napisao je niz značajnih radova iz oblasti etnomuzikologije.

13 Vejsil Ćurčić (1868. – 1959.) je bio kustos u Etnološkom odjeljenju Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

gija" (1935.). Ćurčić navodi da su Sarajljive ljudi "vrlo vesele ćudi, neobično društveni i vole svaku zabavu, a ponajviše muziku i pjesmu". (Ćurčić 1935: 3) U periodu nastanka Ćurčićevog rada, u Sarajevu se koristio veliki broj narodnih muzičkih instrumenata: gusle, tambura, baglama, bugarija, šargija, saz, ćemane, def, čampare, bubanj, zurna, borija i krnata.

U Etnološkom muzeju u Berlinu nalaze se dva instrumenta iz Bosne i Hercegovine – gusle i dvojnice koji potječu sa početka XX stoljeća. U Muzeju europskih kultura u Berlinu nalazi se nekoliko fotografija bosanskih muzičara koje je snimila Erika Groth-Schmachtenberger u periodu 1938.–1943. godine.

Značajan doprinos proučavanju dipli u Bosni i Hercegovini dao je dr. Božidar Širola u svom radu *Sviraljke s udarnim jezičkom* (1937.). Riječ je o temeljnoj i najopsežnijoj studiji o klarinetskim sviralama na južnoslavenskim prostorima koja obuhvaća sve aspekte koje kasnije zagovaraju Stockmann i Emshiemer: opis, materijal i alati za izradu, postupak izrade, ugađanje, svirače i tehniku sviranja, zapise sviranja, funkciju i prigode sviranja i rasprostranjenost. Za današnja istraživanja je veoma značajna i karta rasprostranjenosti (*Ibid*: 90) koju je sačinio uz pomoć brojnih osoba koje su mu dostavljale podatke iz Bosne i Hercegovine.

Prošlo stoljeće je obilježio i veći broj sistematičnih istraživanja koja su proveli bosanskohercegovački etnomuzikolozi. Višegodišnji terenski rad naša dva najznačajnija etnomuzikologa Cvjetka Rihtmana i Vlade Miloševića dao je izuzetno značajne rezultate. Godine 1947., akademik Cvjetko Rihtman je osnovao Institut za proučavanje folkloru. U ostavštini Cvjetka Rihtmana¹⁴ nalaze se 444 magnetofonske vrpce i

tri popisna kataloga sa evidencijom snimaka koji su nastali u periodu od 1947. do 1987. na osnovu kojih se jasno vidi da je istraživanje vokalne muzike dominiralo nad instrumentalnom. Vlado Milošević je, uglavnom, vršio terenska istraživanja na prostoru Bosanske Krajine, a snimci su pohranjeni u današnjem Muzeju Republike Srpske. Osnovni cilj terenskih istraživanja je bio prikupljanje starih "nedirnutih" i lokalno obojenih oblika, prvenstveno vokalne muzike. U okviru etnomuzikoloških studija, nastalih u tom periodu najveća pažnja je posvećena deskripciji, analizi i klasifikaciji prikupljenih oblika. Rihtmanovi radovi objavljeni su u *Biltenu Instituta za proučavanje folkloru* i *Glasniku Zemaljskog muzeja* u Sarajevu, a opisuju vokalnu, vokalno-instrumentalnu i instrumentalnu narodnu muzičku tradiciju pojedinih regija: jajačkog sreza (1953.), Neuma i okoline (1959.), Imljana (1962.), Lepenice (1963.), Žepe (1964.). Značajan doprinos bosanskohercegovačkoj etnoorganologiji Rihtman je dao u radovima "Membranofo-ni muzički instrumenti u narodnoj tradiciji BiH" (1967.a) i "Diple u Bosni i Hercegovini" (1967.b). Značajna djela Vlade Miloševića su *Bosanske narodne pjesme I–IV* (1954., 1956., 1961., 1973.), u kojima se pominju i muzički instrumenti. Posebno ću pomenuti radove "Tambura i harmonika u bosanskom varoškom pjevanju" (1962.a) i "Saz" (1962.b), u kojima daje nešto više podataka o navedenim instrumentima i njihovoj funkciji. Veliki broj instrumenata se danas ne susreće u narodnoj muzičkoj praksi, a o nekim od njih gotovo da i nema nikakvih podataka. Trebalo je imati u vidu činjenicu da se bosanskohercegovačka kultura, kao i svaka druga, odlikuje osobenim dinamizmom, te da je u tom kontekstu trebalo i proučavati. Nije mi namjera osporiti opravdanost i korisnost nastojanja Rihtmana i Miloševića da prikupe vokalne muzičke oblike koji su već nestajali, ali je nenadoknativa šteta što približna pa-

Predmet njegovog interesovanja su bili i muzički instrumenti. Njegovom zaslugom prikupljen je određen broj instrumenata koji je danas pohranjen u Zemaljskom muzeju.

14 Legat Cvjetka Rihtmana se nalazi u Institutu za

muzikologiju Muzičke akademije u Sarajevu.

žnja nije bila usmjerena proučavanju instrumenata.

Osnivanjem Muzičke akademije u Sarajevu 1955. godine i Odsjeka za muzikologiju počinju se obrazovati prvi domaći kadrovi. Različite sfere njihovih interesovanja doprinijele su sistematičnijem istraživanju bosanskohercegovačkog muzičkog folklora. Sporadičan interes za muzičke instrumente primjećuje se samo u radovima Miroslave Fulanović-Šošić "Rog u narodnoj muzičkoj tradiciji Bosne i Hercegovine" (1968.) i "Truba od kora u narodnoj muzičkoj tradiciji Bosne i Hercegovine" (1999.) i Dunje Rihtman-Šotrić "Tamburica sa tri žice na području Bosanske Krajine" (1990.).

U posljednjim desetljećima prošlog stoljeća, Vinko Krajtmajer je počeo sistematičnije proučavati narodne muzičke instrumente na prostoru sjeveroistočne Bosne. Pomenut ću dva značajna rada "Neki uzorci mjera kordofonih instrumenata tipa dugovratih leuta na teritoriji sjeveroistočne Bosne" (1982.) i "Humački svirači – prenosiozi zanimljive muzičke prakse majevičkog kraja" (1987.). U navedenim radovima se prvi put skreće pozornost na doživljaj instrumenata i instrumentalne svirke u našoj narodnoj tradiciji. Dugogodišnja istraživanja Vinka Krajtmajera rezultirala su doktorskom disertacijom *Svirale i bubnjevi u sjeveroistočnoj Bosni*, odbranjenom 1995. godine na Muzičkoj akademiji u Sarajevu.

Nažalost, terenska istraživanja na prostoru Bosne i Hercegovine su prekinuta u vrijeme rata (1992. – 1995.) koji je i na muzički folklor ostavio nesagledive posljedice. Desili su se brojni egzodusi stanovništva koji su uveliko promijenili demografsku sliku Bosne i Hercegovine. Nestajanje određenih etničkih skupina sa pojedinih lokaliteta, uzrokovali su i nestajanje njihovih tradicija na tim područjima. Tek nekoliko godina poslije rata ponovo su počela etnomuzikološka istraživanja, ali je predmet interesovanja bio uglavnom komparativne prirode i usmjeren na stanovnike koji su prognani iz Bosne

i Hercegovine i život nastavili u drugim zemljama.

LITERATURA

1. Anđelić, Pavo. 1973. *Bobovac i Kraljeva Sutjeska – stolna mjesta bosanskih vladara*. Sarajevo: Veselin Masleša, Biblioteka Kulturno nasljeđe.
2. Bašeskija, Mula Mustafa. 1987. *Ljetopis 1746 – 1804*. Sarajevo: Veselin Masleša.
3. Bešlagić, Šefik. 1971. *Stecici. Kataloško-topografski pregled*. Sarajevo: Veselin Masleša.
4. Čavlović, Ivan. 2002. *Historija muzike u Bosni i Hercegovini*. Rukopis za skriptu.
5. Čurčić, Vejsil. 1935. "Sarajevska čalgija". *Glasilo HD "Napredak"* 9 (1): 3-7.
6. Dobrača, Kasim. 1963. *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi-Husrevbegove biblioteke*. 1. Sarajevo: Gazi-Husrevbegova biblioteka.
7. Giljferding, Aleksandar. 1972. *Putovanje po Hercegovini, Bosni i staroj Srbiji*. Sarajevo: Svjetlost.
8. Hangi, Antun. 1990. *Život i običaji Muslimana*. Sarajevo: Svjetlost.
9. Imamović, Enver. 1998. "Tragom muzičke kulture na tlu Bosne i Hercegovine u prethistorijsko i antičko doba". *Muzika*. 4 (8): 13-16.
10. Krajtmajer, Vinko. 1982. "Neki uzorci mjera kordofonih instrumenata tipa dugovratih leuta na teritoriji sjeveroistočne Bosne". U *Rad 27. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Banja Vrućica – Teslić, 1980*. Cvjetko Rihtman, ur. Sarajevo: Udruženje folklorista Bosne i Hercegovine. 497-504.
11. Krajtmajer, Vinko. 1987. "Humački svirači – prenosiozi zanimljive muzičke prakse majevičkog kraja". U *Rad 34. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Milivoj Rodić, ur. Tuzla: Udruženje folklorista Bosne i Hercegovine, 293 – 304.
12. Krajtmajer, Vinko. 1988. "Uloga narodnih muzičkih instrumenata u razvoju tonskih odnosa na području sjeveroistočne Bosne". U: *Rad 35. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Ibiš Kojević, ur. Titograd: Udruženje folklorista Jugoslavije, 378 – 384.
13. Krajtmajer, Vinko. 1995. *Svirale i bubnjevi u muzičkoj tradiciji sjeveroistočne Bosne*. Doktorska disertacija. Mentor: dr. Ivan Čavlović. Sarajevo: Muzička akademija.

14. Kreševljaković, Hamdija. 1934. "Cazin i okolina". *Kalendar za 1935*. Sarajevo. 86- 113.
15. Kistić, Augustin. 1936. "Tambure, pjesma i kolo u Kreševu". U *Glasilo Hrvatskog kulturnog društva "Napredak"*. 6: 62-64.
16. Kistić, Augustin. 1955. "Alat majstora tambura iz Kreševa". *Bilten Instituta za proučavanje folkloru Sarajevo* 3: 153-158.
17. Kuhač, Franjo. 1877b. "Prilog za povjest glasbe južnoslovenske". U *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 39: 5-113.
18. Kuhač, Franjo. 1877c. "Prilog za povjest glasbe južnoslovenske". U *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 41: 1-48.
19. Kuhač, Franjo. 1878. "Prilog za povjest glasbe južnoslovenske". U *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 45: 1-49.
20. Kuhač, Franjo. 1879. "Prilog za povjest glasbe južnoslovenske". U *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 50: 44-95.
21. Kuhač, Franjo. 1882a. "Prilog za povjest glasbe južnoslovenske". U *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 62: 134-186.
22. Kuhač, Franjo. 1882b. "Prilog za povjest glasbe južnoslovenske". U *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 63: 71-112.
23. Mahillon, Victor-Charles. 1893. *Catalogue descriptif et analytique du Musée Instrumental du Conservatoire de Musique de Bruxelles*. I. Ghent.
24. Mandić, M. 1929. "Izvjestaj o djelimično nastavljenom otkopavanju prehistorijske sojenice u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiške". *Glasnik Zemaljskog muzeja*. XLI. Sarajevo: Zemaljski muzej. 26-39.
25. Marić, Branko. 1932. "Naša pučka glazbala". Sarajevo: Napredak, 139-148.
26. Marić, Branko. 1934. "Hercegovačka svirala". Sarajevo: Napredak, 73-81.
27. Milošević, Vlado. 1962a. "Tambura i harmonika u bosanskom varoškom pjevanju". U *Zbornik krajiških muzeja*, 1. Banja Luka. 132 – 134.
28. Milošević, Vlado. 1962b. "Saz". U *Zbornik krajiških muzeja*, 1. Banja Luka. 136-144.
29. Murko, Matija. 1951. *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*. Putovanja u godinama 1930-1931. Knjige 1-2. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (djela JAZU 41-42. s češkog preveli J. Arneri i Lj. Jonke)
30. Pekka Pennanen Risto. 2007. "Immortalised on Wax – Professional Folk Musicians and Their Gramophone Recordings Made in Sarajevo, 1907 i 1908". U *Europe and its Others. Notes on the Balkans*. Univerza v Ljubljani. Filozofska fakulteta, 107-148.
31. Rihtman, Cvjetko. 1953. "Narodna muzička tradicija jajačkog sreza". *Bilten Instituta za proučavanje folkloru Sarajevo* 2: 5-102.
32. Rihtman, Cvjetko. 1962. "Narodna muzika Imljana". U *Glasnik Zemaljskog muzeja*. Etnologija 27: 227-273.
33. Rihtman, Cvjetko. 1964. "Narodna muzička tradicija Žepe". U *Glasnik Zemaljskog muzeja*. Etnologija 19: 237-305.
34. Rihtman, Cvjetko. 1967a. "Membranofoni muzički instrumenti u narodnoj tradiciji BiH". U *Rad Akademije nauka i umjetnosti* 32: 103-121.
35. Rihtman, Cvjetko. 1974. "Tradicionalna narodna muzika područja Čapljine". U *Rad 21. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Čapljina. Udruženje folklorista Bosne i Hercegovine, 43-49.
36. Širola, Božidar. 1937. *Sviraljke s udarnim jezičkom*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
37. Traljić, Seid. 1937. *Sarajevski grad – Vratnik*. Sarajevo.
38. Traljić, Seid. 1939. "Utjecaj Turaka na život bosanskohercegovačkih Muslimana". *Kalendar za 1938. godinu*: 151 – 158.
39. Trumić, Mumin. 1987. "O starinskim muzičkim instrumentima na području Živinica i okoline". U *Radu 34. kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*. diskusije, rasprave, izjave. Tuzla: Udruženje folklorista Bosne i Hercegovine. 37-39.
40. Vladić, Jeronim. 1991. *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*. Prozor: Matica hrvatska.